

na karşı devletlerin objektif yükümlülüğünü öne çıkaran önemli bir değerlendirmedir.

5. Muğla'yı ve Gökova Körfezi'ni Karartan Üç Termik Santral

Okyay/Türkiye

İzmir Barosu üyesi Ahmet Okyay, Derya Durmaz, Rifat Bozkurt, Noyan Özkan, Uğur Kalelioğlu, Banu Karabulut, Senih Özay, Talat Oğuz, Tamay Arslançeri ve İbrahim Arzuk adlarındaki avukatların 1996 yılında kendi adlarına yaptıkları bir başvuru nedeniyle AİHM, çevre sorunlarını ulusal yasalara dayanarak sözleşmenin 6/1 maddesindeki 'medenî hak' kavramı içinde tartışmıştır. Dava ulusal mahkemelerdeki yargılama süreci açısından özel bir önem taşımaktadır. Başvurunun özü, Muğla ilindeki, üç termik santralin yarattığı çevre kirliliği nedeniyle mahkemelerce kapatılmaları yolundaki kararların, yetkili organlarca yerine getirilmemesiyle ilgilidir.

İzmir'de yaşayan başvuruçular, yaklaşık 250 kilometre uzaklıktaki termik santrallerin neden olduğu çevre kirliliğini önlemenin ve çevreyi korumanın ödevleri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yatağan, Yeniköy ve Gökova (Kemerköy) termik santralleri uzun bir süreden beri Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı bir kamu kuruluşu olan, Türkiye Elektrik Kurumu ("TEAŞ") tarafından işletilmektedir. Ancak işletilmelerde yakıt olarak kullanılan düşük kaliteli kömür kirliliğe neden olmuş ve bölgenin biyolojik çeşitliliğini zarara uğratmıştır. Avukatlar, termik santrallerinin çalışmalarının durdurulması için öncelikle yönetsel yollara başvurmuşlar ancak olumlu yanıt alamayınca yetkili Aydın İdare Mahkemesi'nde üç dava açmışlardır.

Aydın İdare Mahkemesi, ormancılık, çevre ve kimya konularında uzman üç üniversite profesöründen oluşan

MUĞLA'YI VE
GÖKOVA
KÖRFEZİ'Nİ
KARARTAN
ÜÇ TERMİK SANTRAL

MUĞLA'YI VE
GÖKOVA
KÖRFEZİ'Nİ
KARARTAN
ÜÇ TERMİK SANTRAL

bir bilirkişi kurulunu görevlendirmiştir. Bilirkişilerin hazırladıkları raporlarda santrallerin zorunlu baca filtrelerinin olmaması nedeniyle çevreye önemli miktarda nitrojen dioksit ve sülfürdioksit yaydıkları saptanmıştır. Bilirkişilerin ayrıca, termik santrallerin, 25-30 kilometre çapındaki bir alanda yer alan bölgede tehlike oluşturduğunu bulmuşlardır. Buna göre, Gökova termik santralının derhal kapatılmasını; Yeniköy ve Yatağan termik santrallerinin birer ünitesinde çalışmanın durdurulmasını ve bunlarda desülfürizasyon üniteleri kurulmasını önermişlerdir.

Aydın İdare Mahkemesi, 20 Haziran 1996 tarihinde termik santrallerin çalışmasının geçici olarak durdurulması için yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Mahkeme, TEAŞ'ın santralleri, gaz emisyonları, atık suyun boşaltılması ve inşaat için zorunlu izinler olmaksızın, 1994 yılından bu yana "deneme çalışması" görüntüsü altında çalıştırdığını bulgulamıştır. Yerel mahkeme bilirkişilerin saptamaları doğrultusunda kirliliğe neden olduğuna, insan sağlığı ve çevre için zararlı olduğuna ve çalışmaların sürdürülmesi durumunda, halka giderilmesi olanaksız zarar vereceğini kararında belirtmiştir. Sonuçta Aydın İdare Mahkemesi santrallerin çalıştırılmasının hukuka aykırı olduğuna karar vermiştir. Bu kararlar, Danıştay'ca da onanmıştır.

Başvurucular, görevli kamu organlarına gönderdikleri dilekçeleriyle, Aydın İdare Mahkemesi kararlarının uygulamasını istemişlerdir. Ancak kararların gerekleri yerine getirilmemiş, çevreye zehir fışkırtan santrallerin çalışması sürdürülmüştür. Hukuka aykırı olarak sürdürülen bu direnç karşısında başvurucular, 11 Kasım 1996 günlü dilekçeleri ile, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na ve santrallerin bulunduğu yerlerin yetkili cumhuriyet savcılıklarına suç duyurusunda bulunmuşlardır. Başvurucular, mahkeme kararlarını yerine getirmedeki için Bakanlar Kurulu üyeleri ve diğer yetkililer hakkında da ceza davası açılmasını istemişlerdir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ise, 20

Kasım 1996 günlü yazısıyla, termik santrallerin kapatılmayacağını başvuruçulara bildirmiştir. Bakanlık, termik santrallerin ülkenin toplam elektrik üretiminin %7'sini karşıladığına ve ekonomiye yaklaşık 500 milyar lira katkı sağladığına değinmiş, eğer santrallerin çalışması sona erdirilirse 4079 kişinin işini kaybedeceğini ve bölgedeki turizm sektörünün bundan olumsuz etkileneceğini ileri sürmüştür. Bakanlık, yeni baca gazı desülfürizasyon sistemlerinin kurulması için sözleşmelerin imzalanmış olduğunu ve kamu sağlığı ile çevrenin korunması için gereken önlemlerin alınacağını açıklamıştır. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı da, Anayasa'nın 100. maddesine göre, Başbakan ve diğer bakanların kovuşturulmasının bir parlamento soruşturmasını gerektirdiği gerekçesiyle, 27 Kasım 1996'da ilgililer hakkında kovuşturma açılmasına yer olmadığını kararlaştırmıştır. Çok kısa olarak özetlediğimiz bu süreç sonunda, başvuruçular kamu yararına yönelik olarak sürdürdükleri girişimlerini AİHM'ne taşımışlardır.

MUĞLA'YI VE
GÖKOVA
KÖRFEZİ'Nİ
KARARTAN
ÜÇ TERMİK SANTRAL

AİHM'ne göre "Başvuruçular, Ege Bölgesi'nde yaşadıklarından, Yatağan, Gökova, Yeniköy santrallerinin çevreye verdikleri zararlar nedeniyle yönetsel organlar önündeki girişimlerinden sonuç alamayınca, bölgede sağlık ve yaşam için risk oluşturan bu üç termik santralin koruyucu önlemler alınmadan çalıştırılmaması için Aydın İdare Mahkemesi'nde davalar açmışlardır. Başvuruçular, ekonomik ya da başka herhangi bir kişisel yitikle karşı karşıya kaldıklarını ileri sürmemişler, ancak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaya ilişkin anayasal haklarına dayanmışlardır. Türk hukuku böyle bir hakkı tanımaktadır. Anayasa'nın 56. maddesinde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını korunduğu gibi, açılan davalarla ilgili İdare Mahkemesi kararları da bu olguyu benimsemişlerdir. Mahkeme, termik santrallerin tehlikeli etkilerinin neden olduğu çevre zararına karşı korunmak için başvuruçuların Türk hukukuna göre istemde bulunmaya yetkili olduklarını, tartışılabilir bir yararlarının bulunduğunu benimsemiştir."

Bu nedenle Mahkeme, öncelikle, söz konusu hakkın bir "medeni hak" olup olmadığını araştırmıştır. Bu bağlamda Mahkeme, Aydın İdare Mahkemesi'nce bilirkişi raporları uyarınca, tehlikeli gaz ve kül emisyonu yüzünden Gökova, Yeniköy ve Yatağan termik santrallerinin çevre kirliliğine neden olduklarının ve toplum sağlığı için tehlike taşıdıklarının saptandığına değinmiştir. "Termik santraller tarafından yayılan tehlikeli gazın, 25-30 kilometre çapından daha geniş bir alanı etkileyebileceğini, İdare Mahkemesi'nin bulguları ortaya koymaktadır. Bu mesafe başvuruçuların yaşadığı yeri kapsamaktadır. Termik santrallerin yakın çevresinde yaşayanlar kadar özel ve yakın bir riske sokmamasına karşın, fiziksel bütünlüklerini korumak için onlara harekete geçme hakkını vermektedir.

Mahkeme, başvuruçuların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip bireyler oldukları; çevresel kirliliği önlemenin ve çevreyi korumanın sürdürülmesi gereken bir görev olduğu; yönetsel organların termik santrallerin çalışmasının devamına ilişkin kararının iptali ve termik santrallerin çevresel tehlike yaratan çalışmalarının durdurulması amacıyla mahkemenin karar vermesini talep etmek için Türk hukukuna göre hak sahibi olduklarını göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca, İdare Mahkemeleri'nce verilen kararlar başvuruçuların istemleri doğrultusunda sonuçlanmıştır. Bu nedenle, olaylar bir bütün olarak ele alındığında, İdare Mahkemeleri önündeki yargılamalardan çıkan sonuç, uyumsuzluk konularının başvuruçuların medeni haklarıyla bağlantılı olduğudur.

Mahkeme, sözleşmenin 6/1. maddede yer alan "medeni hak" kavramının, sözleşmenin 53. maddesi bağlamında iç hukukta uygulanabilir bir hakkın kısıtlanması olarak yorumlanmayacağı görüşündedir... Mahkeme, ulusal bir yargı yeri tarafından verilen kararın yerine getirilmesinin, sözleşmenin 6/1 maddesinde amaçlanan "yargılama"nın bütünleyici parçası olarak dikkate alınması gerektiğini bir kez daha yineler. Eğer "Sözleşmecî Devlet" in yasal yapılanması, kesin ve bağlayıcı olan bir mahkeme kararının veya yarılarından birinin uğrayabileceği zararı

önleyen bir kararın uygulanamaz duruma düşürülmesine izin veriyorsa, bu durumda, 6.maddeyle sağlanan mahkemeye ulaşma hakkı anlamsız kalacaktır. Bu ilke, davacının medeni hakları için kesinlik sağlayan idari işlemler bağlamında bir tartışmanın sonucu ile ilgili olduğu durumlarda daha da önemlidir.

MUĞLA'YI VE
GÖKOVA
KÖRFEZİ'Nİ
KARARTAN
ÜÇ TERMİK SANTRAL

Mahkeme, idari makamların üç termik santralin çalışmalarının durdurulması için, 20 Temmuz 1996 tarihinde Aydın İdare Mahkemesi'nce verilen yürütmeyi durdurma kararını uygulamadıklarına dikkat çekmektedir. İdari organlar, ayrıca Aydın İdare Mahkemesi'nin kararlarını onayan Danıştay'ın kararlarını da yasa tarafından emredilen süre içinde yerine getirmemişlerdir. Bakanlar Kurulu, 3 Eylül 1996 tarihinde İdare Mahkemeleri'nin kararlarına karşın, üç termik santralin çalışmalarının sürdürülmesine karar vermiştir. Bu son karar yasal temelden yoksun ve iç hukuka açıkça aykırıdır. Böyle bir işlem, yargı kararlarına karşı hile yapmakla aynı şeydir. Mahkeme, böyle bir uygulamanın yasal kesinlik ilkesi ve hukukun üstünlüğü üzerine kurulmuş "Hukuk Devleti" olgusunu ters yönde etkilediği görüşündedir. Daha önce belirtilenlerin ışığında Mahkeme, ulusal organların, Aydın İdare Mahkemesi'nce verilen 30 Aralık 1996 günlü kararları ve sonradan verilen Danıştay'ın 3 ve 6 Temmuz 1998 günlü kararlarını uygun süre içinde ve hukuka uygun biçimde yerine getirmedikleri için Sözleşmenin 6/1 maddesinin etkin kullanımından yoksun kalındığı düşüncesindedir.⁷⁸

(Okuy / Türkiye,2005)

Böylece, doğrudan Sözleşme kapsamında olmamasına karşın, önce uygun sürede yargılanma hakkı, ardından özel yaşama, konut dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı ile birlikte medeni hak kavramıyla ilişkilendirilen sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, bir insan hakkı olarak Sözleşme'nin güvence alanına yerleşmiş oluyordu.

⁷⁸ Nilgün Tortop çevirisi.

AİHS'nin güncel koşullara uyarlanması açısından son derece önemli olan bu karar, Türkiye'de Anayasa güvencesi altındaki sağlıklı bir çevrede yaşama hakkından yola çıkarak, sözleşmenin 6/1. maddesindeki '*kişisel hak*', 8. maddesindeki '*özel yaşam hakkı*' kavramlarının geniş yorumu ile, çevre sorunlarını sözleşmenin ve AİHM'nin denetim alanı içine çekmiştir.

Bilindiği gibi AİHS'ni onaylayan devletler, sözleşmenin 46/1. maddesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kesinleşmiş kararlarına uyma yükümlülüğünü üstlenmiş bulunmaktadırlar. Kararların yerine getirilmesi, aynı maddenin 2. bendi uyarınca Bakanlar Komitesi'nce izlenmektedir. Okyay davası sonucunda verilen karar da, kesinleştikten sonra, uygulamanın saptanması amacıyla 12 Ekim 2005'de Bakanlar Komitesi'ne gönderilmiştir. Komite, başvurunun amacını ve AİHM'nin gerekçelerini gözeterek aşağıdaki değerlendirmeyi yapmıştır:

"Bu davada Mahkeme, 1996 tarihinde yerel yargı organlarıncaya verilmiş ve 1998 yılında temyiz aşamasında onaylanmış bulunan, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve bir kamu iktisadi teşekkülü tarafından birlikte yönetilmekte olan üç termik santralin (Gökova (Kemerköy), Yeniköy ve Yatağan termik santralleri) çevrenin korunmasına ilişkin Türk mevzuatına aykırı olarak ülkenin güney batısında çevre kirliliği yaratmaları nedeni ile (bu santrallerin işletilmelerinin ağır derece çevre zararı olduğu ve yasal izinlerinin bulunmadığı belirlenmiştir) kapatılmaları kararının yerine getirilmemesi hakkındaki davayı, Sözleşmenin 6. maddesi ile güvence altına alınan adil yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir.

Yerel mahkeme kararlarında, santrallerin bacalarından çıkan kükürt gazı ve azot gazı salınımının filtreme ekipmanı olmadan gerçekleştirildiği belirtilmekte, sülfürdioksit'in % 95'ini filtreleyecek derecede kükürt giderici sistem kurulması emredilmektedir.

Mahkeme, bir ihlalin varlığını saptadığı durumlarda, talep edilen tazminat miktarının üstünde ya da altında bir bedelin ödenmesine hükmetmekte ve davalı Devletten, eğer durum gerektiriyorsa,

- *İhlali sonlandıracak doğrudan önlemleri almasını ve olabildiğince eski hale getirmeyi gerçekleştirecek düzeyde ihlalin etkilerini ortadan kaldırmasını; ve*
- *benzer ihlallerin yaşanmaması için genel önlemlerin alınmasını istemektedir.*

Bakanlar Kurulu tarafından dava hakkında yapılan ilk incelemede, resmi makamların birçok kez, Mahkeme'nin kararında da belirtilmiş olan sözleşmenin 6. maddesindeki yükümlülükleri doğrultusunda yargı kararlarını uygulamaya davet edildikleri görülmüştür.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nun, 1996 tarihli iç düzenlemeler kapsamında gerekli gelişmeler için sözleşmelerin imzalandığını belirttiği görülmüştür.

Gereken donanımın halen kurulmadığı ve resmi makamlardan alınan bilgilere göre termik santrallerin bu konu ile ilgili nedenlerle mümkün olan en az gaz salınımını sağlamak için asgari kapasite ile çalıştırıldıkları, özellikle Yatağan Termik Santrali açısından aşırı kirlenme nedeniyle idari ve adli para cezalarının uygulandığı anlaşılmaktadır.

Termik santrallerin kapatılmasına ilişkin yerel mahkeme kararlarının kesinleşmelerinden itibaren altı yıl ve Mahkeme'nin kararı üzerinden bir yıl geçmesine rağmen halen uygulanmamış olması ve santrallerin uygun filtre sistemi olmaksızın çalışmaya devam ettikleri esefle görülmektedir.

Önemle belirtmek gerek ki, bir yargı kararına veya tedbire uymamanın bu şekilde devam etmesi, adil yargılanma hakkı kavramının içini boşaltmakta, kanunları uygulanamaz hale getir-

Güney DİNÇ

MUĞLA'YI VE
GÖKOVA
KÖRFEZİ'Nİ
KARARTAN
ÜÇ TERMİK SANTRAL

mekte, dolayısıyla hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmayacak sonuçlara neden olmaktadır.

Gerçekleştirilecek işlemlerin sonucunda başvuruçuların Türkiye Anayasası ve ilgili mevzuatla güvence altına alınmış sağlıklı bir çevrede yaşama hakları temin edilmiş olacağından, bu davada yargı kararının ivedilikle uygulanması en önemli sordur.

Konu çevrenin korunması olduğundan, yerel mahkeme kararlarına tam saygı gösterilmesini sağlamanın ayrıca önemi büyüktür.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak Bakanlar Komitesi, davaya konu ihlal nedeni ile toplumun büyük bir bölümünün risk altında kalacağı kaygısı ile;

Ve bununla bağlantılı olarak Türkiye'nin Mahkeme kararında belirtilen münferit ve genel nitelikteki tüm gerekli önlemleri vakit kaybetmeksizin alması yükümlülüğü nedeniyle;

Türk makamlarına, fabrikaların kapatılması veya gerekli filtre sisteminin kurulmasını emreden yargı kararlarının ivedilikle uygulamasını ısrarla talep eder; ve

Türk makamlarını, söz konusu yargı kararında belirtilen konu ile ilgili olarak, bu gibi ihlallerin engellenmesine yönelik tedbirler konusunda bilgi edinmeye davet eder."

(CM/ResDH (2007)4 Nolu Ara Karar)

Yukarıdaki tümcelerde de vurgulandığı gibi, Türk Hükümeti, hem ulusal yargı kararlarını, hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını uygulamamakta direnmektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin kararına eklenecek bir söz bulamıyoruz.